

RECENZJE

Rüdiger Knapp: *Die Vegetation von Nord- und Mittelamerika und der Hawaii Inseln.* (Vegetationsmonographien der einzelnen Grossräume hrsg. v. H. Walter, Bd. I.) XL+373 str., 169 ryc. i 335 list florystycznych. Stuttgart 1965. Gustav Fischer Verlag. DM 58.—

Z inicjatywy i pod redakcją H. Waltera¹⁾, autora nowego dwutomowego opracowania formacji roślinnych Ziemi²⁾, zaczęła ukazywać się seria monografii geobotanicznych poszczególnych kontynentów. Pierwszy jej tom, pióra R. Knappa, dotyczący Ameryki Północnej, znalazł się już na półkach księgarskich; ukazanie się tomu drugiego, napisanego przez K. Huecka i obejmującego Amerykę Południową, zapowiedziane jest na najbliższą przyszłość. Monografie te tworzyć będą razem z dziełem H. Waltera jedyny w swoim rodzaju podręcznik geografii roślin, przedstawiający obraz ogólny i zróżnicowanie regionalne szaty roślinnej naszego globu.

Książka R. Knappa przynosi wyczerpujący opis zbiorowisk roślinnych kontynentu północnoamerykańskiego wraz z przyległymi wyspami (Grenlandią, Bermudami, Antylami, Aleutami, wyspami u wybrzeży kalifornijskich), Ameryką Środkową i archipelagiem Hawajów. 11 lat podróży i badań terenowych autora, który odwiedził wszystkie ważniejsze regiony geobotaniczne tego ogromnego terytorium, pozwoliło mu oprócz swe dzieło na bogatym własnym materiale obserwacyjnym. Równocześnie wykorzystana została w sposób wyczerpujący literatura przedmiotu, zarówno amerykańska, jak i napi-

sana przez autorów spoza Ameryki; jej wykaz zajmuje w książce pełne 44 strony. Dzięki temu udało się R. Knappowi szczęśliwie połączyć europejski punkt patrzenia na roślinność, oparty o poglądy szkoły fitosocjologicznej J. Braun-Blanqueta, której jest jednym z wybitnych przedstawicieli, z ekologicznymi koncepcjami autorów amerykańskich i ich bogatym dorobkiem faktycznym. Powstało w ten sposób dzieło bardzo jednolite, przejrzyste i łatwo zrozumiałe dla czytelników zarówno europejskich jak i amerykańskich.

Książka R. Knappa składa się z krótkiego wprowadzenia ogólnego (str. 1—22) i z regionalnego przeglądu zbiorowisk (str. 23—322). Przedmowa i bardzo szczegółowy spis treści (str. I—XXIII) podane zostały również w wersji angielskiej (str. XXV—XL). W tekście niemieckim przytoczono angielskie nazwy opisywanych zbiorowisk — ułatwia to znakomicie orientację w charakterze wyróżnionych przez autora jednostek oraz ich porównanie z jednostkami, opisywanymi przez botaników amerykańskich.

Rozdział wstępny zawiera zwięzłe omówienie strefowego zróżnicowania roślinności i klimatu na opisywanym obszarze. Dla charakterystyki typów klimatu użyto diagramów pluwiotermicznych Gaussena-Waltera, coraz powszechniej i z coraz większym powodzeniem stosowanych w geografii roślin. Wyróżniono 9 głównych stref roślinności, takich jak strefa tundry, tajgi, borów szpilkowych Ameryki pacyficznej, prerii, lasów Ameryki atlantyckiej itd.; wiele z nich podzielono następnie na jednostki niższego rzędu (np. w obrębie strefy borów szpilkowych Ameryki pacyficznej wyróżniono lasy górskie i wysokogórskie w Kordylierach, lasy wilgotnych wybrzeży Pacyfiku i lasy suchych wewnętrznych obszarów

¹⁾ Walter H., *Die Vegetation der Erde in ökologischer Betrachtung.* Bd. I: Die tropischen Zonen. Jena 1962. VEB G. Fischer Verlag. Bd. II: Die gemässigten und arktischen Zonen. In Vorbereitung. (Por. Wiad. Botan. 6 (4): 364—366).

Ameryki zachodniej). Zarys rozwoju flory od młodszego trzeciorzędu po czasy współczesne tworzy historyczne tło dla takiego zróżnicowania roślinności; pokrótce omówiono przy tym holoceńską historię lasu w świetle danych analizy pyłkowej. Podział opisywanego terytorium na państwa roślinne i obszary geobotaniczne oparty został w zasadzie na koncepcjach Englera-Dielsa; w granicach terenu uwzględnionego w książce znalazło się 7 obszarów geobotanicznych, przynależnych do trzech państw roślinnych: Holarktys, Neotropis i Paleotropis (Hawaje). Bardziej szczegółowej analizie poddany został przebieg granicy pomiędzy państwem holarktycznym a neotropikalnym na kontynencie amerykańskim. Przy omówieniu wpływu fauny na roślinność Ameryki Północnej słusznie podkreślono znaczenie ornitogamii (której najważniejszymi pośrednikami są tutaj kolibry) dla ukształtowania się różnic pomiędzy umiarkowaną florą Nowego i Starego Świata. Wreszcie obszerny rozdział poświęcono wpływowi człowieka na szatę roślinną, przy czym omówiona została zarówno rola Indian w czasach przedkolumbijskich (często niedoceniana), jak i późniejsze przemiany krajobrazu roślinnego pod wpływem osadnictwa europejskiego i współczesnej cywilizacji technicznej.

W szczegółowej części książki przedstawione zostały przeglądy zbiorowisk roślinnych, występujących w obrębie każdego z wyróżnionych przez autora regionów i subregionów. Poszczególne przeglądy poprzedzone są krótkimi wprowadzeniami, omawiającymi granice regionów, zróżnicowanie klimatu i stref roślinnych (ilustrowane diagramami pluwiotermicznymi i mapami formacji roślinnych) oraz główne rysy flory (ilustrowane w niektórych przypadkach mapkami zasięgowymi najbardziej typowych jej reprezentantów). Następnie omówiono zbiorowiska roślinne, poczynając od tych, jakie występowały w danym regionie z natury, a kończąc na zbiorowiskach antropogenicznych. Ze zbiorowisk naturalnych uwzględnione zostały zarówno panujące na wielkich obszarach zbiorowiska zonalne (= klimaksowe w szerokim znaczeniu tego terminu), jak i zbiorowiska przywiązane do szczególnych lokalnych warunków siedliskowych, niekiedy nawet rzadkie i zajmujące małeńkie przestrzenie, lecz interesujące z ekologicznego, geograficznego lub historycznego punktu widze-

nia. Tak np. dla obszaru lasów liściastych Ameryki atlantyckiej przytoczono opisy nie tylko zonalnych zbiorowisk leśnych różnych typów (jak lasy dębowo-tulipanowcowe, bukowo-kłonowe, dębowo-hikorowe itd.), lecz również zbiorowisk nieczonalnych: lasów i zarośli łęgowych, zarośli na torfowiskach, acidofilnych lasów dębowych, borów szpilkowych wykształconych na szczególnie ubogich siedliskach, a także muraw kserotermicznych, wydm nadmorskich i śródłądowych, solnisk, bagien i wód. Osobno przedstawiono wynik gospodarczej działalności człowieka i powstałe pod jego wpływem antropogeniczne zbiorowiska ugorów oraz pól i siedlisk ruderalnych (te ostatnie przeważnie pomijane przez autorów amerykańskich). W ten sposób książka Knappa, dając obraz całego bogactwa zbiorowisk roślinnych w każdym z regionów, pozwala na przeprowadzenie porównań pomiędzy poszczególnymi regionami oraz — co jest szczególnie interesujące — na szukanie analogii do stosunków europejskich, tak dobrze już dziś poznanych dzięki licznym regionalnym monografiom fitosocjologicznym.

Dla każdego z omawianych zbiorowisk podano zwięzłą charakterystykę siedliskową, rozmieszczenie geograficzne i listę najważniejszych gatunków, w której odpowiednimi symbolami oznaczono gatunki panujące oraz te, które przypuszczalnie uważać można za charakterystyczne dla danej jednostki. Nie są to pełne tabele fitosocjologiczne; wyróżnionym jednostkom nie nadaje autor nazw łacińskich i nie umieszcza ich w hierarchii systemu fitosocjologicznego. Jest jednak rzeczą niemal pewną, iż zbudowanie tego rodzaju ram systematycznych byłoby (jak to wykazali Knapp, Medwecka-Kornaś, Kornaś i inni w swych publikacjach z terenu Ameryki Północnej) już dzisiaj możliwe, choć niewątpliwie utrudniłoby korzystanie z książki czytelnikom nieobeznanym z podstawami fitosocjologii europejskiej.

Książka R. Knappa nie ma żadnego odpowiednika w nowszej literaturze naukowej amerykańskiej (z dzieł starszych podobny nieco charakter nosi opracowanie Harshbergera²⁾ z 1911 roku). Stanowi ona nieocenione źródło infor-

²⁾ Harshberger J. W., *Phytogeographic survey of North America*. Die Vegetation der Erde 13. Leipzig — New York 1911. W. Engelmann — G. E. Stechert.

macji o szacie roślinnej kontynentu, który ma tyle uderzających analogii i powiązań historycznych z Europą. Stąd wynika jej wielkie znaczenie dla czytelnika europejskiego, zainteresowanego w zagadnieniach synchronologii i historycznej geografii roślin.

Jan Kornaś

I. Dąbska: *Charophyta* — Ramienice. Tom 13 Wydawnictwa «Flora Ślaskowa Polski» (redaktor K. Starmach). Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964. Stron 125, cena 24 zł.

Flora ramienic Polski I. Dąbskiej, jest pierwszym oryginalnym opracowaniem tej grupy roślin w kraju. Wprawdzie ramienicami interesowano się u nas już od dawna, bo jeszcze w końcu ubiegłego wieku, to jednak pierwsze krytyczne prace nad ich występowaniem zawdzięczać należy przede wszystkim autorce, najlepszemu znawcy tej grupy roślin niższych w Polsce. Dzięki tym badaniom, Polska jest jednym z najlepiej poznanych krajów w środkowej Europie pod względem stanu zbadania flory ramienic. Ustępuje w tej dziedzinie tylko krajom zachodnioeuropejskim i skandynawskim. Natomiast bardzo słabo zbadaną pozostaje nadal flora ramienic ZSRR.

Pierwszą próbą przedstawienia rozmieszczenia i opisów gatunków ramienic u nas występujących było opracowanie klucza (Dąbska I. i Karpiański J., 1954). Współczesna flora różni się jednak od niego zasadniczo. Opracowanie I. Dąbskiej, w odróżnieniu od dotychczasowych opracowań zachodnioeuropejskich jest oryginalne i opiera się na przebadaniu krajowych materiałów zielnikowych, przeglądnięciu bogatej literatury algologicznej, a przede wszystkim na wieloletnich badaniach własnych autorki.

Dla wszystkich gatunków zostało podane ich ich współcześnie znane rozmieszczenie. Tylko niektóre z opisanych gatunków (*Nitella translucens*, *Tolypella glomerata*, *Chara scoparia* i *Ch. strigosa*) nie mają podanego rozmieszczenia, a to ze względu na istniejącą możliwość odna-

lezienia ich u nas. Ogółem wymienia autorka 29 gatunków ramienic, należących do 5 rodzajów, które zostały stwierdzone w Polsce; wśród nich 8 z rodzaju *Nitella*, 2 z rodzaju *Tolypella*, *Nitellopsis obtusa*, *Lychnothamnus barbatus* oraz 17 gatunków *Chara*. Przy charakterystyce ich zmienności uwzględniono ważniejsze odmiany i formy. Podane przez autorkę diagnozy gatunków są niezwykle ścisłe i w każdym przypadku podają najważniejsze cechy. Niemal wszystkie opisane gatunki posiadają podstawowe cechy anatomiczne uwidocznione na rysunkach, które zostały bardzo starannie wykonane. Większość rysunków jest oryginalna. Szkoda tylko, że przy nazwach taksonów (przynajmniej gatunków) nie podano miejsca opublikowania ich oryginalnych diagnoz. Utrudnia to w bardzo poważnym stopniu studia systematyczne.

Całość opracowania została podzielona na część ogólną i szczegółową. Część ogólna poświęcona jest anatomii, rozmieszczeniu, biologii i ekologii ramienic. Omawia też sposoby zbierania i konserwacji. Część szczegółowa zawiera klucze do rodzajów i gatunków oraz opisy omawianych taksonów. W zakończeniu podano bogatą literaturę przedmiotu oraz skorowidz nazwisk autorów, taksonów oraz terminów specjalnych używanych w tekście.

Flora ramienic I. Dąbskiej jest opracowana na wysokim poziomie. Stanowi jedyne źródło poznania tak mało zbadanej dotychczas u nas grupy roślin. Uwzględniła w znacznym stopniu zagraniczną literaturę algologiczną. Wykazuje nierównomierność i niedokładność zbadania poszczególnych regionów kraju pod względem florystycznym oraz brak szczegółowych badań nad ekologią ramienic. W porównaniu z wydanymi ostatnio opracowaniami: Paul B. P. i in., *Charophyta*, Wood R. D. and Imahori K., *The monograph of the Characeae*, opracowanie I. Dąbskiej należy przyjąć jako bardzo cenne. Nie tylko dlatego, że jest oryginalne i przystępnie napisane, ale głównie z tego powodu, że wnosi nowe problemy badawcze do systematyki, geografii, ekologii i florystyki ramienic nie tylko Polski lecz i całej środkowej Europy.

K. Karczmarz

